

ב"ה

'מסע בנפשו של משורר'

מבוא

מזמור ק"ל בתהלים נקשר לימי הרחמים והסליחות, והוא גם נתפש כמזמור לעת צרה - אישית וציבורית גם יחד. מהו טיבה של ההתרחשות הרוחנית שבו? במה הוא כוחו?

לימוד זה יתמקד בזיהויו של המרחב בו נתון המשורר ובטיב התנועה המתקיימת בו. מיקוד זה, עשוי לזמן נקודת מבט על הפרק, שהשפעתה על התכנים היא רבה¹. נפתח בכמה אמירות רקע: פנייה בגוף שלישי מעידה על נוכחות רחוקה של הנפנה. פנייה בגוף שני מעידה על הימצאותו הקרובה. מעבר מגוף שלישי לגוף שני מצביע על תנועה של התקרבות. מעבר הפוך מייצר תנועה של התרחקות. שני המעברים מזמנים שאלה: מהו המניע לקיומם? בעקבות זיהויו של התהליך, נקרא בפסוקים עקב בצד אגודל, וניחשף אל תוכן ואל משמעות. נבקש לזהות את טיבו של המסע המתחולל בנפשו של המשורר.

המזמור:

(א) נְשִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעַמְקִים קָרָאתִי ה':

(ב) אֲדֹנִי שְׁמָעָה בְּקוֹלִי תִהְיֶינָה אַזְנוֹתַי קְשָׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנִי:

(ג) אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר יְהוָה אֲדֹנִי מִי יַעֲמֵד:

(ד) כִּי עֲמָךְ הִסְלִיחָה לְמַעַן תִּזְרָא:

(ה) קָוִיתִי ה' קוֹתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחֵלְתִּי:

(ו) נַפְשִׁי לֹאדֹנִי מִשְׁמָרִים לְבָקֵר שְׁמָרִים לְבָקֵר:

(ז) יַחַל יִשְׂרָאֵל אֶל ה' כִּי עִם ה' הַחֲסֵד וְהַרְבֵּה עֲמוֹ פְדוּת:

(ח) וְהוּא יַפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו:

¹ תופעה זו שבמהלכה ניתן לצפות אל עבר מרחב ההתרחשות, ולזהות את התנועה המתקיימת בו, היא תופעה הקיימת בכלל ספרי המקרא, והיא שכיחה בספר תהלים (ראה על כך במאמרי "ההתרחשות במרחב" - עיון והקשבה בפרשת ציצית אתר הר עציון). מעברים מעין המצויים בפרק זה קיימים ברבים ממזמורי תהלים בווריאציות שונות. דוגמאות: בפרקים כ"ג, נ"ז - ביחס לה', קכ"ב ביחס לירושלים, קכ"ח ביחס לאדם ועוד.

התרחשות במרחב

(א) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעַמְקִים קָרָא תִּיךְ ה':

(ב) אֲדֹנִי שְׁמָעָה בְּקוֹלִי תִּהְיֶינָה אֲזִנֶּיךָ קְשׁוּבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנִי:

(ג) אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר יְהוָה אֲדֹנִי מִי יַעֲמֵד:

(ד) כִּי עַמְּךָ הִסְלִיחָה לְמַעַן תִּתְּרָא:

בארבעה פסוקים ראשונים פונה המשורר אל ה' בגוף שני, כמי שנוכח במרחב בו נתון האדם.

והנה, ביחידה הקרובה, הוא פונה אל ה' בגוף שלישי:

(ה) קָוִיתִי ה' קוֹתָה נֶפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחֵלְתִּי:

(ו) נֶפְשִׁי לֹא-דָנִי מִשְׁמָרִים לְבִקֵּר שְׁמָרִים לְבִקֵּר:

משמעות הפנייה בגוף שלישי היא - ריחוק. בשונה מנקודת המוצא, ה' כעת רחוק מן האדם. לצד זאת – נוכחות המשורר נשארת בעיניה, בדיבורו על עצמו בגוף ראשון.

חוליה אחרונה זו עומדת להשתנות בפסוק הקרוב:

(ז) יַחַל יִשְׂרָאֵל אֶל ה' כִּי עַם ה' הִתְסַד וְהִרְבֵּה עַמּוֹ פְּדוּת:

לא עוד המשורר עומד במרכז, כי אם 'ישראל', הפונה אל ה'. בדומה לשלב הקודם, הדיבור על ה' הוא בגוף שלישי.

צעד אחרון במזמור:

(ח) וְהוּא יַפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו:

במשפט חיתום זה התרחק ה' עוד. הוא אינו מזוהה בשמו - 'ה', כי אם נסמך על הפסוק הקודם בלשון 'הוא' - בגוף שלישי. בנוסף - פסקו הפעולות האנושיות שהיו עד כה (של המשורר ושל ישראל), והפעולה כעת היא של ה' (שכאמור מתואר בגוף שלישי), כמי שעשוי לפדות את ישראל מכל עוונותיו.

התהליך בו נתון המשורר

במבט ראשון מתואר במזמור זה תהליך של התרחקות: נקודת המוצא בו היא קרבה אל ה' ופנייה אליו בגוף שני. האדם בגוף 'מדבר', ה' נוכח, והפנייה אליו היא ישירה. משלב לשלב נוצר ריחוק - תחילה של ה' העובר לעמדת נסתר, לאחר מכן נוכחות האדם נעלמת והנושא הופך להיות 'ישראל'. לבסוף לא המשורר הוא הפועל, גם לא ישראל, ושניהם ממתינים לפועלו של ה'. מה מקופל במבנה זה? התבוננות מעמיקה בפרק, מגלה שההתרחקות אמנם קיימת, אך לא כנסיגה, כי אם כהתפתחות והבשלה - מעמדה של מצוקה קשה הממקדת אותו בהצלחה- כאן ועכשיו, אל עמדה רחבה יותר, המעניקה לו מרווח (space) ומבט רחב יותר על הפנייה אל הקב"ה בעת צרה.

בארבעת הפסוקים הראשונים אנו רואים יחידה אחת, בהקשר לעובדה שבכולם המשורר פונה אל ה' בגוף נוכח. אמנם, בהיבט של התוכן - קיים פער בין השניים הראשונים, המתארים את עצם הפנייה, ובין השניים הנוספים המוסיפים הסבר ותמיכה לפנייה הראשונה. ועדיין - אין שינוי בעמדתו של המשורר כלפי ה'.

נבאר דברינו: בשני פסוקים ראשונים נתון המשורר במעמקים, והוא קורא אל ה'. לא מובנת מאלה היא קריאה של אדם אל ה' לשמוע בקולו. אותות מצוקה ניכרים בה, של מי שאינו מאפשר לעצמו מצב בו קריאתו לא תיענה. בשני משפטים נוספים הוא מעט נרגע, וכבר יכול להסביר מהו ההיגיון הקיים במענה אלוהי אליו.

בניגוד לעיסוקו בעצמו בארבעת הפסוקים הראשונים, בפסוקים הבאים מתרחב חוג מבטו: "קִיִּיתִי ה' קִוְיָה נִפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחֵלֵתִי: נִפְשִׁי לֹאֲדַנִּי מְשֻׁמְרִים לְבָקֶר שְׁמֵרִים לְבָקֶר" (ה-ו). המילים מעידות על נקודת מבט שהשתנתה ביחסו לה'. לא עוד ה' העומד לרשותו ומחלץ אותו ממצוקתו, כי אם ה' הנמצא 'שם', אליו הוא מקווה ומיחל לדברו.

התפתחות נוספת משתקפת מן התיאור העוקב: "יִחַל יִשְׂרָאֵל אֶל ה' כִּי עִם ה' הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת" (ז). בניגוד לעיסוק המשורר בעצמו עד כה, כעת הנושא הוא 'ישראל', ועמדתו ביחס לה'. ולבסוף - מורחבת עוד היריעה, וה' הוא הפועל - הפודה את ישראל מכל עוונותיו.

ניתן לדמות את התהליך העובר על המשורר, לתהליך המתרחש ביחסי אב ובן. ראשיתו בתלות גמורה של הבן באביו, ובתפישתו אותו כמי שעומד הכן לרשותו. אט אט מתרחב חוג מבטו של הבן, הוא מבין שלאבא עולם שהוא הרבה מעבר לעולמו שלו, וגם הקשר עמו הופך להיות נושא. וכך, מבין הבן לבסוף, שסיפור החיים שלו הוא חלק מסיפור הרבה יותר גדול.

בשורות הבאות נקרא בפסוקים - עקב בצד אגודל, נבקש לשרטט את התהליך הרוחני המתחולל בנפש המשורר.

ה' שמעה בקולי

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת² מַמַּעֲמָקִים קָרְאֵתִיךָ ה' - במשפט זה מתאר המשורר התרחשות: אני נתון במעמקים, ומשם אני קורא אל ה'. בניגוד למקום שהוא 'גבוה' - בו מועטים הגבולות והוא מופשט, מקום 'עמוק' נתון בתחתיות ארץ ובתוככי החיים. במקרא הביטוי 'מעמקים' מופיע במשמעות של מקום מים³, וניתן לראות בו דימוי לצלילה אל תהומות נפשו של המשורר. 'קראתיך' - בלשון עבר. הוא כבר קרא, וכעת הוא מצפה לתוצאות, לשמיעת ה' בקולו. אילו הקריאה היתה בלשון הווה, היא היתה מגלמת עמדה רכה יותר, של מי שקורא כעת, ומצפה בסבלנות להצלחת פועלו. כעת, לאחר שהוא כבר קרא, הציפייה ממוקדת בשלב הבא - בהיענות ה' אליה. "אֶדְנִי שְׁמָעָה בְּקוֹלִי" - לאחר ההקדמה המתארת את המעמד, מתוארות מילות הפנייה אל ה'. ככלל, 'שמיעה בקול' קיימת במצב בו אדם שומע בקולו של מי שהוא גדול ממנו⁴. קריאת המשורר לה' לשמוע בקולו אינה מובנת מאליה, והיא מהווה ביטוי למצוקה בה הוא נתון⁵.

² ביטוי המופיע כפתיחה ל 15 מזמורים בתהלים (מזמור ק"כ ועד מזמור קל"ד). ר' סעדיה גאון בפירושו לתהלים רואה במילה 'מעלות' ציון לשירה בטון גבוה. יש שפירשו כי המילה מעלות מרמזת על זהותם של אומרי המזמור, הקשורים לעלייה, לדוגמה - שבי ציון שעלו לארץ ישראל מבבל בפתיחת מזמור קכו: "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת: בְּשׁוֹב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן", או עולי הרגל שהיו עולים לירושלים בשלושה רגלים, בפתיחת מזמור קכב: "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד: שְׁמַחֲתִי בְּאֲמָרִים לִי בֵּית ה' נִלְךְ". ההבנה המוצעת בביאורנו זה למזמור, מזהה במזמורים אלו תהליך שבו עליה משלב לשלב.

באופן סמלי, המשנה קושרת את 15 המדרגות שהיו בין עזרת נשים לעזרת ישראל ואת מעמד הנגינה שהיה מתקיים בהם - לשירי המעלות שבספר תהלים: "חסידי ואנשי מעשה היו מרקדים לפניו באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניו דברי שירות ותושבחות והולים בכנורות ובנבלים ובמצלתיים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים שעליהן ליום עומדין בכלי שיר ואומרים שירה" (משנה סוכה ה', ד). מקור זה יש בו בכדי לאשש את הטענה הרואה בהם תהליך של טיפוס משלב לשלב וממדרגה למדרגה.

³ "עַת נִשְׁבַּרְת מִיָּמִים בְּמַעֲמָקֵי מַיִם מַעְרָבָה וְכָל קָהֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ נָפְלוּ" (יחזקאל פרק כז לד); "טַבְעִתִּי בְיוֹן מְצוּלָה וְאִין מַעְמָד בְּאֵתִי בְּמַעֲמָקֵי מַיִם וְשִׁבְלַת שְׁטָפְתִּי" (תהלים פרק ס"ט ג).

⁴ כך בדבריה של רבקה אל יעקב: "וַעֲתָה בְנִי שָׁמַע בְּקוֹלִי לְאֲשֶׁר אָנִי מַצִּיחָה אֶתְךָ" (בראשית כ"ז ח), ושוב בדבריה כ"ז, יג; מג; כך היא גם השמיעה בקול ה': "כְּגוֹלָם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד מִפְּנִיכֶם בְּן תַּאבְּדוֹן עֶקֶב לֹא תִשְׁמָעוֹן בְּקוֹל ה' אֱלוֹהֵיכֶם" (דברים ח', כ). כך גם מפציר יתרו חותן משה בחתנו: "עֲתָה שָׁמַע בְּקוֹלִי אִיעֶצֶךָ", בבקשו ממנו לסמוך עליו, אפילו אם לא יזדהה לגמרי עם עמדתו. משה אכן נשמע אל יתרו, אך בשונה מציפייתו, הוא מתואר כמי ששומע לקולו ("וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כְּלֹ אֲשֶׁר אָמַר" - שמות י"ח, כ"ד), בסוג של הדדיות שאינה מבטלת את שיקול הדעת שהיה למשה. 'שמיעה בקול' לא צפויה, נמצאת בספר ששמואל, בעקבות בקשת העם משמואל להמליך להם מלך: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל שָׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכָל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֶתְךָ מָאָסוּ כִּי אֲתִי מָאָסוּ מִמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם" (שמואל א ח', ז). ה' מורה לשמואל לשמוע בקול העם לכל אשר יאמרו אליו. הוראה גורפת זו למנהיג לשמוע בקול העם, כמוה כרמיזה לשמואל שהוא אינו יורד לעומק משמעות בקשת העם (ומעין הוראת ה' לאברהם: "וַיֹּאמֶר אֱלוֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אֲלֵי־רַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנֶּעַר וְעַל־אִמְתְּךָ כֹּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שְׂרָה שָׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בִצְחָק יִקְרָא לָהּ זָרַע" (בראשית כ"א, יב)).

⁵ דוגמא לשמיעת ה' בקול איש: "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עָרֹד יֹשֵׁב הַגִּבְעָה כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחֶם בִּישְׂרָאֵל וַיִּשְׁבּוּ מִמֶּנּוּ שְׁבִי: וַיֵּזֶר יִשְׂרָאֵל גִּדְרָה לָהּ וַיֹּאמֶר אִם־נָתַן תָּתֵן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהִחַרְמֹתִי אֶת־עַרְיָהֶם: וַיִּשְׁמַע ה'

"תהי'נה אֶזְנֶיךָ קְשׁוּבוֹת לְקוֹל תַּחְנוּנֵי" - בצלע הראשונה הבקשה הייתה לשמיעה בקולו. כעת, המשורר מעט נפתח, והוא מדבר על עמדה רוחנית - אוזניים קשובות, לא על תוצאה. בניגוד ל"שמיעה בקול" הראשונה, כאן השמיעה היא 'לקול' - רכה יותר. גם המעבר ל"קול תחנונים", כמוהו כמעבר מעמדה של הכרח, לעמדה רגשית.

"אִם עוֹנוֹת תִּשְׁמַר יְהוָה אֶדְנִי מִי יַעֲמֵד" - לאחר שביקש מה' לבוא אליו, הוא עונה לשאלה סמויה - וכי ראוי אני שה' יעתר לבקשותיי? 'אם תבוא לחשבון עוונות' הוא אומר, 'אזי - מי יעמוד?' טענה זו נשענת על כמה הנחות יסוד: אכן בכוחם של העוונות לעכב, אבל אם כך ינהג ה' עם בריותיו - 'מי יעמוד?' שהרי 'עוונות' הם נחלת כלל בני האדם. ועדיין מרחפת לה השאלה - שמא באמת אי אפשר לעמוד? אך מתבקשת היא הנחת יסוד נוספת, נסתרת: אם אף אחד לא יוכל לעמוד לפני ה', אזי - מהי תכליתו של העולם? וכי ה' ברא את העולם כדי להרחיק ממנו את בני האדם? וכי בראו כדי להחריבו?

"כִּי עִמָּךְ הִסְלִיחָה לְמַעַן תִּזְרָא" - ברשותך ובידך היא הסליחה, ולעובדה זו ישנה תכלית - למען תיוצר עמדה של יראה כלפיך. מהו ההיגיון בכך? והרי ההיגיון הפשוט הוא הפוך: יכולת המחילה הנתונה בידי ה' מייצרת עמדה של קשר ושל אהבה! אכן פעולת המחילה מכילה קירבה ואהבה, יחד עם זאת עצם קיומה כמי שנתונה בידי ה', מייצרת עמדה נוספת כלפיו: ללא מחילה, האדם החוטא היה אחוז בחטאו, ונופל, ללא תקנה. החטא היה מנתק אותו מריבונו של עולם, מן העמידה לפניו, מן השמים ומעולם שהוא גבוה ממנו. אמור מעתה - עצם קיומה של סליחה הנתונה ביד ה', מזמנת את האדם אל העמידה לפני ה' וממילא אל היראה מפניו. ומכיוון נוסף: המפתחות לסליחה המצויים בידי ה', מצביעים על קיומו של משפט ועל עמדתו של הקב"ה כשופט. מעמד זה הוא מעמד של יראה, גם כאשר מתקיימת בו סליחה.

מעמדת שידור לעמדת קליטה

בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנָעִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עֲרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חֶרְמָה" (במדבר כ"א, ב-ג). ישראל נקלעים למצב שבו הכנעני לוקח מהם שבי, וה' שומע בקולם. המחשה לעובדה ששמיעת ה' בקול איש אינה דבר המובן מאליו, נמצאת במקור הבא: יהושע פונה אל ה' בעיצומה של מלחמת מלכי הדרום - לעיני ישראל: "אֲזַי יִדְבָּר יְהוֹשֻׁעַ לָהּ בַּיּוֹם תֵּת ה' אֶת־הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שָׁמַשׁ בִּגְבָעוֹן דָּוִם וַיֵּרַח בְּעַמְּקֵי אֵילָן" (יהושע י', יב). ה' נענה ליהושע, אך ליישום נילוה התיאור הבא: "וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לִפְנֵי וַאֲחֵרָיו לְשִׁמְעַי ה' בְּקוֹל אִישׁ כִּי ה' נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל" (יהושע י', יד). ציונה של העובדה שגם לאחריו לא היה, עשויה להתפרש כמעין הודעה של הקב"ה לבני אדם, שבפעם הבאה שמישהו ינסה לגזור כיהושע על תנועת השמש והירח, הדבר לא יצלח בידו.

"קִינִי ה' קִוְתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחֵלֵתִי" - כעת האדם מקווה ה', ומייחל לדברו⁶. עמדה הפוכה ביחס לנקודת המוצא, בה הוא קרא לה' שישמע בקולו. קשה שלא להבחין בעולמו שנפתח אל מה שמעבר לו, או - בעמדת ה'שדור' שהפכה לעמדת 'קליטה'. מה גרם לכך? מה גרם לו לעבור מתביעה שה' ישמע בקולו - לעמדה של תקווה לשמוע את דבר ה'? דומה שעצם הדיבור על המצוקה, תנועת הנפש שליוותה את הפנייה אל ה' והאמונה שהקב"ה מאזין לתפילתו, שחררו את נפשו מן המצר בו היה נתון⁷.

"נַפְשִׁי לֹאֲדֹנִי מְשֻׁמְרִים לְבִקֵּר שְׁמֵרִים לְבִקֵּר" - נפשי מחכה לקב"ה יותר מששומרי הבקר מחכים לבקר. שומרי הבקר הם אנשים המייחלים לבקר, להתבהרות השמה קץ למתח בו היו נתונים בחשכת הלילה בעת מילוי תפקידם. בדומה להם, נפשו של המשורר מייחלת לה' - לאור שבמפגש עמו, השם קץ לחשכה שבנפשו. בחשכת הלילה חייו לא היו מוגנים, ומנגד - אור וביטחון הם מנת חלקו באור יום⁸. "שְׁמֵרִים לְבִקֵּר" - בשלב שני חוזר המשורר ומציין את פעולתם כמי ששומרים לבקר, ובכך מייצר תנועה של התמדה, בציפייה חוזרת ונשנית לאור הבקר⁹.

"יֵחַל יִשְׂרָאֵל אֶל ה'" - המשורר לא נעצר בתקווה האישית של מי שנפשו מקווה אל ה', והוא יוצא בקריאה אל ישראל לייחל אל ה'. פער גדול שורר בין המצוקה האישית בה היה נתון

⁶ גם כאן ניכרת התנועה: תקווה אל ה' (השמטת מילת הקישור 'אל' כמוה כביטוי לפנייה הישירה, ללא מתווך וללא אמצעים המסייעים אותו אל היעד. כמו "וילך המלך ירושלים" ללא מילה המתארת את כבדת הדרך אל ירושלים), ובעקבותיה ייחול אל דברו.

⁷ נקודת המוצא היא שהמצוקה בה נתון המשורר בתחילת המזמור היא עמדתו בעת שהוא משורר את המזמור. בהתאם, במזמור משתקף התהליך הרוחני העובר עליו בהשראת תפילתו. קיימת אפשרות אחרת, על פיה המשורר משחזר תהליך מן העבר, כשבפועל הוא כבר נתון בשלב האחרון - בעקבות שיאו של התהליך. על פי אפשרות זו, המצוקה הנאמרת בתחילת המזמור איננה מצוקה קיומית שהוא נתון בה כעת, אלא שחזור של עמדה נפשית מן העבר. בנוסף, לא תנועות הנפש המשתקפות מן המזמור הן שמניעות את התהליך, שהרי התהליך התרחש בטרם נוצר המזמור. לטעמנו, הפרשנות השנייה, מעמעמת את מידת האוטנטיות של מזמור כמי שמביע התרחשות המתחוללת בהווה בנפשו של המשורר.

⁸ הרב אלחנן סמט במאמרו "ממעמקים קראתיך" - מזמור ק"ל (אתר הר עציון), שואל - מדוע לא השתמש משורר המזמור בדימוי לאדם העמל ביום ומצפה לערב? בתשובתו הוא מאפיין את הדומה בין עמדת המשורר, לבין עמדת שומר הלילה: בעת ציפיתו לה' נתון המשורר בקושי נפשי ובחוסר בטחון, כאותם שומרי לילה; ה' הוא בבחינת 'נסתר' בעבורו, והוא נתון בסוג של 'חשיכה'; ציפיתו לה' מלווה במתח ובספירת הרגעים עד לסיומה של השמירה; הופעת ה' ודברו הם בבחינת זריחת השמש לאחר לילה חשוך; המתפלל היה רוצה להאמין כי הופעת ה' ודאית כשם שזריחת השמש לאחר הלילה היא ודאית. אל אלו ניתן להוסיף את העובדה הבאה: עובד היום מצפה אל המנוחה האישית שלו מן העמל. שומר הלילה לעומת זאת תפקידו הוא לאפשר לחיים להתקיים בבטחה בזמן שהם מאוימים, עד לעת שבה הוסר האיום. במובן זה התהליך שהוא עובר משולב בתהליך העובר על כלל המציאות - במעבר מלילה ליום. השתלבות זו מתאימה לעמדת ההתכללות אליה נחשף המשורר, והיא מהווה את ליבה של ההתרחשות במזמור זה.

⁹ ניתן לפרש את ה'שומרים לבקר' כפועל בשני המופעים, וניתן לפרש את הראשון כשם עצם - ציון לאנשים, ואת השני כציון נוסף לפעולתם, כפי שהובא בהערה הקודמת, וכך פירש גם י' בלאו (מובא בדעת מקרא בהערה 7).

בפתח המזמור, לבין הקריאה היוצאת מפיו אל ישראל כקולקטיב (לשון יחיד) לייחל אל ה'. בראשונה – הנושא היה הצלה אישית, באחרונה – ייעודו של עם. הראשונה באה בעקבות מצוקה גדולה, האחרונה באה בעקבות התקווה אל ה', הייחול אל דברו, ועד געגועיו של שומר המצפה לאורו של הבקר. בהתאם, תכולתם של החסד והפדות ("כִּי עִם ה' הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עֲמוֹ פְדוּת") הוא הקשר החי הנרקם בין א-לוהים לבין בניו.

ברוח דומה ממשיך המשורר, וחותם את דבריו: "וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוֹנֹתָיו". בניגוד לבקשתו הראשונה להתעלם מן העוונות ('אם עוונות תשמור יה'), כעת הוא מציף ומזכיר את דבר קיומם. קודם לכן הנושא היה - ההיחלצות מן המצוקה, וכל עיסוק באלו הסיט מן העיקר. כעת, העמדה היא של קשר והדדיות, ובהתאם - לא תיתכן בנייה / פנייה? משמעותית המתעלמת מן המעיב על הקשר - העוונות. תיאור ישראל כמי שנתונים תחת משא העוונות מניח את האצבע על המפריד, ובהתאמה, המענה הוא - פדיונם והשבתם אל מקומם הראוי, אל מרחב הקשר והדדיות שבין ישראל לבין אביהם שבשמים.

סוף דבר

בפתח לימודנו שאלנו: מהו טיבה של ההתרחשות הרוחנית שבמזמור? בדרכנו נודענו למרחב בו נתון המשורר, ולשני הקטבים המצויים בו - ראשית ואחרית. "ה' שמעה בקולי" הוא פותח, ובדיבור נוכח, חי וברור הוא פונה אל ה'. מנגד, באחרית – ה' נסתר הפודה את ישראל - ובכללו את המשורר. ובתווך - נע המשורר בצעד ועוד צעד, אוחז בתעצומות הנפש מן הראשית, אך מרחיב את חוג מבטו - מעטר אותו בפרספקטיבה חדשה - בינו לבין עמו, בינו לבין א-לוהיו.